

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Araştırma Makaleleri
Research Articles

Ekonomik Faydacılığın Bir Örneği Olarak Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye-Israel Relations As a Case of Economic Utilitarianism

Fevzi KIRBAŞOĞLU
Meltem HASANÇEBİ

The Impact Of Climate And Geopolitical Changes On Russia's Energy Policies in The Arctic Region

İklim ve Jeopolitik Değişikliklerin Rusya'nın Arktik Bölgesindeki Enerji Politikalarına Etkisi

Ferdi GÜÇYETMEZ
Sina KISACIK

Ottoman Bureaucrats Educated at The Translation Chamber And Their Effects on The State Administration In Modern Ottoman Diplomacy

Modern Osmanlı Diplomasisinde Tercüme Odası Çıkışlı Osmanlı Bürokratları ve Devlet Yönetimine Etkileri

Sacide Nur AKKAYA

China, The United States And Japan in A Changing International Order: Historical Foundations Challenged By The Rise Of China

Değişen Uluslararası Düzendeki Çin, ABD ve Japonya: Çin'in Yükselişi ile Aşınan Tarihsel Temeller

Cem YILMAZ

Küresel Ekonomik Güç Dengesi ve Güvenlik Politikaları

Global Economic Balance of Power and Security Policies

Mihriban BİLDİR

Kitap İncelemeleri
Book Reviews

Ersal Yavi

Unutulmayan Fırtına Vali Recep Yazıcıoğlu

Muhammet NEGİZ

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Hülya Kınık
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Göktuğ Kıprızlı
- Arş. Gör. / Research Assist. Fevzi Kırbaşoğlu

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ayça Eminoğlu
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Vahit Güntay
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Erol Kalkan
- Professor İsmail Köse

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Professor Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Professor Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – York St John University, UK
- Professor Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Professor Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Professor Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Professor Didem Ekinci Sarier – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Journal of Politics and International Relations

ISSN: 2687-220X

Cilt 6 | Sayı 1 | 2024
Volume 6 | Number 1 | 2024

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

4

Ekonomik Faydacılığın Bir Örneği Olarak Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye-Israel Relations As a Case of Economic Utilitarianism

Fevzi KIRBAŞOĞLU & Meltem HASANÇEBİ

29

The Impact Of Climate And Geopolitical Changes On Russia's Energy Policies In The Arctic Region

İklim ve Jeopolitik Değişikliklerin Rusya'nın Arktik Bölgesindeki Enerji Politikalarına Etkisi

Ferdi GÜÇYETMEZ & Sina KISACIK

55

Ottoman Bureaucrats Educated At The Translation Chamber And Their Effects On The State Administration In Modern Ottoman Diplomacy

Modern Osmanlı Diplomasisinde Tercüme Odası Çıkışlı Osmanlı Bürokratları ve Devlet Yönetimine Etkileri

Sacide Nur AKKAYA

92

China, The United States And Japan In A Changing International Order: Historical Foundations Challenged By The Rise Of China

Değişen Uluslararası Düzeninde Çin, ABD ve Japonya: Çin'in Yükselişi ile Aşınan Tarihsel Temeller

Cem YILMAZ

118

Küresel Ekonomik Güç Dengesi Ve Güvenlik Politikaları

Global Economic Balance of Power and Security Policies

Mihriban BİLDİR

Kitap İncelemesi / Book Review

Ersal Yavi

Unutulmayan Fırtına Vali Recep Yazıcıoğlu

Muhammet NEGİZ

153

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations | Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 6 | Cilt 6
Number 1 | Sayı 1
2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

**EKONOMİK FAYDACILIĞIN BİR ÖRNEĞİ
OLARAK TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ**

Fevzi KIRBAŞOĞLU*
Meltem HASANÇEBİ**

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 15.01.2023
Düzeltilme Tarihi // Revised: 24.01.2024
Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 24.03.2024

Öz

Bu makale, 1995-2019 yılları arasındaki Türkiye-İsrail ilişkilerinin siyasi ve ekonomik dinamiklerini, istatistikî veriler ışığında incelemektedir. Makalenin temel amacı, ekonomik faydacılık kavramsal çerçevesi kapsamında iki ülke arasındaki ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırım akımları ve turizm hareketleri gibi ekonomik göstergelerin, dönem boyunca yaşanan siyasi krizlerden ne ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle faydacılık kavramı tanımlanarak, tarihsel gelişim sürecine kısaca değinilecek ve John Stuart Mill'in faydacılık anlayışına ve uluslararası ticarete yönelik görüşlerine yer verilecektir. Ardından, 1995-2019 yılları arasındaki Türkiye-İsrail siyasi ilişkileri çeşitli olaylar bağlamında değerlendirilecektir. Daha sonra aynı dönemde her iki ülkenin resmi istatistik verileri grafik ve tablolar yardımıyla yorumlanacaktır. Son olarak, elde edilen veriler ve yorumlar ışığında ülkelerin siyasi ve ekonomik dinamikleri arasındaki ilişki düzeni tartışılacak ve ekonomik

* Sorumlu Yazar, Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-8797-4750, fkirbasoglu@ktu.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-8452-1599, mltm.hasancebi@gmail.com

faydacılık anlayışının iki ülke örneğindeki geçerliliğine yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, John Stuart Mill, Ekonomik Faydacılık, Uluslararası Ticaret

Türkiye-Israel Relations As a Case of Economic Utilitarianism

Abstract

This article analyses the political and economic dynamics of Türkiye-Israel relations between 1995-2019 in the light of statistical data. The main objective of the study is to reveal to what extent economic indicators such as trade volume, foreign direct investment flows and tourism flows between the two countries were affected by the political crises experienced during the period within the conceptual framework of economic utilitarianism. For this purpose, firstly, the concept of utilitarianism will be defined, the historical development process will be briefly mentioned, and John Stuart Mill's utilitarianism and his views on international trade will be given. Then, Türkiye-Israel political relations between 1995-2019 will be analysed in the context of various events. Then, the official statistical data of both countries in the same period will be interpreted with the help of graphs and tables. Finally, in the light of the data obtained, the relationship between political and economic dynamics will be discussed, and inferences will be made regarding the validity of economic utilitarianism in the case of the two countries.

Keywords: Türkiye, Israel, John Stuart Mill, Economic Utilitarianism, International Trade

Giriş

Bu çalışma, 1995-2016 yılları arasında Türkiye-İsrail ilişkilerini, somut sonuçlar elde etmek ve toplam refahı artırmak için pragmatik eylemlere öncelik veren ekonomik faydacılık çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel amacı her iki ülkenin birbirleriyle gerçekleştirdiği ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırım akımları ve turizm hareketleri gibi başlıca ekonomik göstergelerinin, dönem boyunca yaşanan siyasi krizlerden etkilenip etkilenmediğini ortaya koymaktır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde, faydacılık kavramı tanımlanacak ve tarihsel gelişim sürecine kısaca değinilecektir. Ayrıca bu bölümde, John Stuart Mill'in faydacılık anlayışına ve uluslararası ticarete yönelik görüşlerine yer verilecektir. Ardından, Mill'in devletlerin refah artışı ve kalkınması üzerinde önemli bir rolü olduğunu düşündüğü ekonomik faydacılık anlayışı irdelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, siyasi ilişkilerin normalleşmeye başladığı 1990'lı yıllardan anlaşmazlıkların yaşanacağı 2010'lu yıllara kadar Türkiye-İsrail siyasi ilişkileri ana meseleler bağlamında tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise 1995-2019 yılları arasındaki ikili ticaret, doğrudan yabancı yatırım ve turizm verileri grafik ve tablolar aracılığıyla yorumlanacaktır. Bu sayede, görece olumsuz siyasi konjonktüre rağmen ekonomik etkileşimin gelişim düzeyi, ekonomik iş birliğinin siyasi zorluklara karşı dayanıklılığı ve devlet ilişkilerinde siyaset ve ekonominin karmaşık etkileşimine dayanan güncel anlayışlar üzerine analizler yapılacaktır.

Faydacılık ve Ekonomik Faydacılık Kavramları

Faydacılık, eylemlerin doğruluğu ve yanlışlığının toplumsal refah gibi gerçeklere bağlı olduğu etik bir yaklaşımdır. Genellikle “en büyük sayı için en büyük iyilik” ifadesiyle özdeşleştirilen faydacılık anlayışı, insanların mümkün olan en yüksek toplumsal refah seviyesini sağlayacak şekilde hareket etmeleri gerektiğini savunur. Buradaki refah kavramı, mutlulukla yakından ilişkilidir ve acıdan kaçınma ve haz elde etme yönündeki eğilimi esas alır (Mill, 1906).

Faydacı düşüncenin izleri, Epikuros'a (M.Ö. 340-271) kadar uzanır. Epikuros'un temel aldığı “en büyük fayda veya mutluluk ilkesi”ni benimseyen fayda teorisi, eylemlerin mutluluğu artırma eğiliminde olmaları durumunda doğru, tersini üretme eğiliminde olmaları durumunda ise yanlış sayıldığını ileri sürer. Çünkü Epikuros'a göre mutluluk, acının yokluğu ve hazın varlığı; mutsuzluk ise acı ve huzursuzluk olarak kabul görür.

Faydacılık fikirlerinin gelişimine önemli katkılarda bulunan üç düşünür vardır. Bunlar arasında, insanların ahlaki düşüncelerinin neyi beğendiğine bağlı olduğunu ileri süren David Hume ve faydacılığa ilişkin ilk kapsamlı incelemeyi sunan Jeremy Bentham yer almaktadır. Ancak, bu düşünürlerle ek olarak, Bentham'ın çalışmalarından yola çıkarak faydacılık anlayışını şekillendiren ve fikirlerini ekonomi alanında uygulamaya başlayan Mill'i de dahil etmek gerekmektedir (Eggleston, 2012).

Politik ekonomi alanında önemli çalışmalara imza atan Mill, 1848 yılında yayımladığı “Ekonomi Politikin İlkeleri ve Sosyal Felsefeye Bazı Uygulamaları” adlı eserinde, iktisadın sosyal felsefeden ayrı düşünülemediğini, aralarındaki ilişkinin önemli unsurlara sahip olduğunu savunmuştur. Sentez ve analiz yöntemlerini birleştiren Mill, iyi bir ekonomik analiz için devletler arası politikada da uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür (Eggleston, 2012).

John Stuart Mill, politik ekonominin sosyal koşullara göre değişebilirliğini ve çok yönlü yaklaşımının önemini vurgulayarak, 1850’lerde kaleme aldığı üç temel eseri “Faydacılık”, “Özgürlük Üzerine” ve “Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler” ile bu çeşitliliğin önemine dikkat çekmiştir. Mill, sosyal ve siyasal kurumların vasatlaşmasının altında yatan nedenlerin ve bunun engellenmesinin karmaşık olduğunu belirterek, devlet politikalarında ekonomik faydacılığın esas alınması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Mill bu çalışmalarında fayda ilkesinde bazı değişikliklere gitmiştir. İlk olarak, eylemlerin değerlendirilmesinde niceliğin yanında niteliğin de dikkate alınması gerektiğini öne sürmüştür. İkinci olarak ise fayda ilkesinin doğrudan bireysel eylemleri değil, ahlaki ve sosyal ilkeleri ölçüt olarak belirlemesi gerektiğini savunmuştur (Drakopoulos, 2023).

Ekonomik fayda ilkesinin devletlerin politikalarında öncelikli olması gerektiğini savunan Mill (2004), ülkeler arasındaki karşılıklı ticarete ilişkin yaptığı değerlendirmede, her ülkenin kendi sanayilerinde en iyi üretim kapasitesine sahip olduğu mallara odaklanması durumunda, toplam üretim miktarlarının artacağını ve ülkelerin bu ticaretten elde edecekleri katma değer sayesinde küresel arenada önemli kazanımlar sağlayacağını ifade etmiştir. Buna ek olarak, Mill bir ülkenin kendi üretim maliyetlerinden daha yüksek emek ve sermaye harcamadan ulaşabildiği mallar sayesinde aynı kaynak kullanımıyla daha sürdürülebilir bir üretim gerçekleştirebileceğini belirtmiştir.

Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Retorik: Siyasi Krizler

Soğuk Savaş Dönemine Kısa Bir Bakış

Soğuk Savaş’ın başlamasıyla birlikte taraflar arasında diplomatik, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birlikleri geliştirilmeye başlanmıştır. Ancak 1960’lı yılların başından itibaren Türkiye’nin iç ve dış politikadaki değişim dinamikleri olumsuz etkilere yol açmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda Türkiye’nin ekonomik sorunları ve Kıbrıs meselesi nedeniyle

Arap ülkelerine yönelik izlediği politika, ilişkileri zayıflatmıştır. Türkiye, petrol ithalatı bağımlılığının arttığı 1980'lerde ise Arap ülkeleri ile ticari ve ekonomik iş birliğini derinleştirmiştir. Ancak 1990'lı yılların başında Türkiye'de görece iç politik istikrarın sağlanması ve Arap dünyasındaki bölünmesinin etkisiyle, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Özellikle 1993'te dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 1994'te dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve 1996'da dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in İsrail ziyaretleri, ilişkilerin boyutunu genişletmiştir (Gruen, 1995; Bishku, 2006).

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemdeki temel aktörlerden olan devletlerin iç ve dış politikalarında değişiklikler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın sadece Avrasya'da etkili olacağı; ABD'nin ise müttefiklerinin yardımına ihtiyaç duyan ve tek başına uluslararası müdahale yeteneğini kaybeden bir süper güç olarak varlığını devam ettireceği söylenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasının da temellendiği dinamiklerin bir kısmının değiştiği ve bazı çelişkili durumların ortaya çıktığı vurgulanmıştır (Oran, 1996).

Milenyumun başlamasıyla birlikte uluslararası arenadaki denge değişikliklerinin farkında olan Türk politika yapıcıları, Soğuk Savaş dönemi geleneklerinin bazılarını sürdürme eğiliminde olmalarına rağmen aynı zamanda yeni bir yaklaşım benimsemeye çalışmışlardır. Türkiye'nin 1999 yılında Helsinki'de gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne (AB) başvurusunun kabul edilmesi ve aday ülke olarak ilan edilmesi, Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi doğrultusundaki Avrupalılaşma çabalarının bir göstergesi olmuştur (Kırbaçoğlu, 2019). Ancak bu politik ortamda Türkiye sadece Avrupa ile değil aynı zamanda Suriye, İran, Irak, Mısır, Ürdün, İsrail ve Filistin gibi Orta Doğu'daki komşularıyla da yakın ilişkiler kurmak istemiştir. 1997 ile 2002 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen İsmail Cem, geleneksel dış politikanın tarihsel, kültürel, zaman ve mekân açısından derinlikten ve genişlikten yoksun olduğu eleştirilerinde bulunarak, Orta Doğu'yu içerisine alan bölge odaklı dış politika anlayışını tatbik etmiştir. Türk politika yapıcıları, bölge odaklı dış politika anlayışıyla ilgili dört temel unsura dikkat çekmiştir. İlk olarak, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel değerlerinden istifade etmesi; ikincisi, Türkiye'nin çok medeniyetli kimliğini vurgulaması; üçüncüsü, Türkiye'nin Orta Doğu'da rol model olarak önem

kazanması ve son olarak Türkiye'nin bölgedeki komşularıyla uzlaşma sağlayarak, barış ortamının oluşmasına katkıda bulunması hedeflenmiştir (Altunışık, 2009).

İsrail, Türkiye'nin bölge odaklı dış politika konseptinin uygulama alanlarından biri olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail'in 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan süreçten itibaren Filistin meselesi, Arap-İsrail Savaşları ve İsrail'in Kudüs'ü başkent olarak ilan etmesi gibi olaylarla birlikte dalgalanmalar yaşamıştır. Ancak taraflar arasındaki ilişkiler, 1990'lı yılların ilk yarısı itibarıyla gerçekleştirilen karşılıklı üst düzey ziyaretler ve Türkiye'nin Tel Aviv'deki diplomatik temsilciğini büyükelçilik düzeyine yükseltmesi sebebiyle normalleşme sürecine girmiştir. Dengeli diplomasinin bir göstergesi olan bu gelişmeler, 23 Şubat 1996 tarihinde imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması ile taraflara stratejik ortaklık boyutunu kazandırmıştır (Balcı, 2018, Kaya ve Aras, 2023).

Taraflar arasında güvenlik ve diplomasi ekseninde devam eden ilişkiler, Irak'ın işgaliyle birlikte değişim göstermiştir. Türkiye'nin Irak'ın işgali sırasında Hizbullah'ı destekleyen İran ve Suriye ile yakın temaslar kurması, siyasi ilişkilerde istikrarsızlık kaynağını oluşturmuş ve önemli bir dönüm noktasını yansıtmıştır. Ayrıca İsrail'e olan öfkelerini dile getiren Arap devletleri, Irak'ın işgali sonucunda ABD'yi Filistin meselesini görmezden gelmekle suçlamış ve durum daha hassas bir hale gelmiştir (Mearsheimer ve Walt, 2017; Kaya, 2010).

Irak'ın işgali sonrasında Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'in 2004 yılında öldürülmesiyle ilgili olarak dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Erdoğan, bu olayın bir terör saldırısı olduğunu ve Orta Doğu barışını olumsuz bir şekilde etkileyebileceğini ifade etmiştir. Erdoğan'ın bu açıklamaları, taraflar arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşebileceği şeklinde yorumlansa da, beklenenin aksine gelişmeler yaşanmıştır (Tüysüzoğlu, 2014). Erdoğan'ın 2005 yılındaki resmi İsrail ziyareti ve Türkiye'nin girişimiyle İsrail, Filistin ve Türkiye'den iş adamlarını bir araya getiren Ankara Forumu'nun kurulması, önceki ifade edilenlerin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Bu atılan adımların taraflar arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve bölgesel ekonominin canlandırılmasına katkı sağladığı söylenebilir (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2019).

2006 yılında Filistin'de gerçekleşen seçimler sonucunda iktidara gelen Hamas lideri Halid Meşal'in Türkiye'ye davet edilmesi, taraflar arasındaki ilişkileri Irak'ın işgalinde olduğu gibi yeniden olumsuz bir havaya sokmuştur. Bu gelişmeler üzerine İsrail basını, Türkiye'nin bu davetini teröre destek

vermek olarak yorumlamıştır. Ancak Arap basını ise Türkiye'nin İsrail ile Filistin arasında ara buluculuk yaparak, Orta Doğu'da sürdürülebilir bir barışı inşa etme amacına sahip olduğunu belirtmiştir (Katman, 2014).

Türk politika yapıcıları, İsrail ile ilişkilerinde yeni bir dönem başlatabilmek amacıyla jeostratejik öneme sahip olan Golan Tepeleri üzerine mekik diplomasisini başlatmıştır. Ancak Türkiye'nin bu iyi niyet ve ara buluculuk girişimlerini içeren mekik diplomasisi, başladığı tarihten dört gün sonra yani 27 Aralık 2008 tarihinde başlatılan Dökme Kurşun Operasyonu ile amacına ulaşmadan sona ermiştir. Bu bağlamda, Türkiye ve Türk halkının İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırılara tepki göstermesi, taraflar arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Sarıaslan, 2019; Yeni Şafak, 2009). Özellikle operasyonun hemen ardından gerçekleştirilen Davos Zirvesi'nde Erdoğan ile dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan ve "one minute" olarak adlandırılan tartışma taraflar arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Aynı zamanda Davos Zirvesi'nden sonra bazı Türk televizyon dizilerinde İsrail devletini terörizmle ilişkilendiren sahnelerin izleyicilere sunulması da ilişkileri etkilemiştir (Hürriyet, 2009; Cumhuriyet, 2010). Bu gelişmeler neticesinde dönemin İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, başta Türk televizyon dizileri olmak üzere Türk medyasında giderek yaygınlaşan İsrail karşıtlığı meselesini görüşmek üzere dönemin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u makamına davet etmiş ve Çelikkol'un daha alçak bir koltukta oturmasını sağlamıştır. Ayalon görüşme sonrasında gazetecilerin tokalaşma isteklerini geri çevirmiş ve "onun alçak benim ise daha yüksek bir koltukta oturduğuma, masada sadece İsrail bayrağının bulunduğu gülümsemediğime dikkat çekerim" ifadelerini kullanmıştır. Bu olay Türkiye ile İsrail kamuoylarında rahatsızlık yaratarak, diplomatik bir krize neden olmuştur (Sırım, 2019). Bu gelişmelerin ardından Ayalon, Türk kamuoyundan gelen tepkiler üzerine özür dilemiştir. Ancak Türk karar alıcılar resmi bir özür gelmesi hususunda ısrarcı olmuş ve bu taleplerinin yerine getirilmediği takdirde Çelikkol'u geri çağıracağı uyarısında bulunmuştur. Böylece alçak koltuk krizi olarak tarihe geçen bu olay, ilişkilerde normalleşmenin başlatılması adına, İsrail makamlarının 13 Ocak 2010 tarihinde resmi olarak özür dilemesiyle birlikte son bulmuştur (Çelikkol, 2014; İnat ve Telci, 2011).

Alçak koltuk krizinin ardından bazı gönüllü aktivistler, İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı uzun süreli abluka sonucunda Gazze'de yaşayan Filistinlilerin durumunu iyileştirmek amacıyla yardım organizasyonları düzenlemiştir. Bu yardım

faaliyetlerinden biri de İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı tarafından organize edilen Gazze'ye Yardım Filosu¹ olmuştur. Filo içerisinde yer alan Mavi Marmara dahil üç gemi, yükünü aldıktan kısa bir süre sonra İsrail ordusu tarafından Gök Rüzgarları 7 adı verilen operasyonla saldırıya uğramıştır. Bu saldırı sonucunda on Türk vatandaşının hayatını kaybettiği büyük bir kriz yaşanmıştır (Özcan, 2010; Çiçek, 2018; Sırım, 2019). Türk politika yapımcıları İsrail'in uluslararası sularda orantısız bir şekilde güç kullanarak gerçekleştirdiği saldırıyı haydutluk olarak nitelmiş ve devlet eliyle işlenen bir cinayet niteliği taşıdığını ilan etmiştir. Türk politika yapımcıları, Tel Aviv yönetimini saldırıda hayatını kaybeden vatandaşlarının ailelerine tazminat ödemeye, uluslararası kamuoyu önünde özür dilemeye ve Gazze'de uyguladığı ablukayı sona erdirmeye çağırılmış aksi takdirde karşı tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir (Uzer, 2011; Sırım, 2019). Türk politika yapımcılarının talepleri ve akabinde yaşanan gelişmeler sonucunda, ilişkilerin seyri etkilenmiş ve taraflar arasında uzlaşma sorununu ortaya çıkarmıştır.

Türkiye, Mavi Marmara saldırısından sonra ilk tepkisini Türk hava sahasını İsrail askeri uçaklarına kapatmak suretiyle göstermiştir. Ayrıca Türkiye uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla BM Güvenlik Konseyi, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü ve İslam Konferansı Örgütü Başkanlar Kurulu'nu olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Türkiye, bu toplantılarda İsrail'i kınamaya yönelik bildirimlerin yayınlanmasını teşvik etmiştir (Özcan, 2019). Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısına verdiği diplomatik tepkiler sonucunda BM Genel Sekreterliği tarafından bir Soruşturma Komisyonu görevlendirilmiştir. Bu komisyonun başkanlığını eski Yeni Zelanda Başbakanı Geoffrey Palmer yapmıştır. Komisyon, Mavi Marmara saldırısını soruşturarak olayın detaylarını araştırmak ve sorumluları belirlemek amacıyla çalışmalar yapmıştır. 2011 yılının temmuz ayında çalışmalarını tamamlayarak, bir rapor haline getiren ve bunu kamuoyuyla paylaşan Komisyon, İsrail'in Gazze'ye yönelik uyguladığı deniz ablukasının Gazze'den silah girişini önlemek için geliştirdiği bir hukuki güvenlik önlemi olduğunu ve İsrail askerlerinin yardım filosuna müdahalesinin meşru müdafaa kapsamında değerlendirilebileceği yorumunda bulunarak, bunların uluslararası hukuk açısından bir sorun teşkil etmediğini belirtmiştir.

BM İnsan Hakları Konseyi, Palmer Raporu'ndan kısa bir süre sonra aralarında Richard Falk gibi BM insan hakları uzmanlarının da yer aldığı bir heyete, Mavi Marmara saldırısıyla ilgili bir rapor hazırlatmıştır. Palmer raporuyla taban tabana zıt olan bu raporda, Gazze ablukasının uluslararası

hukuka aykırı olduğu vurgulanmıştır. Raporda, İsrail askeri kuvvetlerinin gemiye çıkarma yapmadan önce uyarı yapmadığı, gemide direniş olacağı düşüncesiyle kayıpları en aza indirmek için inisiyatif almadığı ve bu nedenle orantısız güç kullandığı ifade edilmiştir. Raporun sonuç kısmında, İsrail Hükümeti tarafından hayatını kaybeden kişilerin ailelerine tazminat ödemesi ve yaşanan olaylar nedeniyle üzüntüsünü bildirmesi; Orta Doğu'da barışın ve güvenliğin yeniden sağlanması için taraflar arasındaki diplomatik münasebetlerin tesis edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Raporda ancak bu şekilde adil bir çözümün sağlanabileceği ve bölgedeki gerilimin azalabileceği belirtilmiştir (Aksar, 2012). Türkiye, biraz önce ifade edilen taleplerin yerine getirilmeme ihtimaline karşılık bir eylem planı hazırlamıştır. Bu plan kapsamında Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkileri ikinci kâtip düzeyine indirmeyi, seyrüsefer güvenliği için sıkı tedbirler uygulamayı ve Gazze ablukasının kaldırılması için Uluslararası Adalet Divanı'na başvurmayı kararlaştırmıştır (Dalar, 2011).

Dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın 2013 yılının mart ayında İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında yaşananlar, taraflar arasındaki olumsuz ilişkilerde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Bu ziyaret sırasında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Türkiye'yi arayarak, Mavi Marmara saldırısında operasyonel hataların yapıldığını kabul etmesi, can kayıplarının ve yaralanmaların yaşandığı bu operasyondan dolayı İsrail halkı adına Türkiye'den özür dilemesi, hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul ettiğini açıklaması² ve Gazze dahil bütün Filistin topraklarına emtia girişine ilişkin kısıtlamaları esas itibarıyla kaldırdığını duyurması, ilişkilerin normalleşmesi ve bölgesel barış ve güvenliğin tesisi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Official Website of Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022; BBC, 2013).

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yönelik olumlu bir atmosfer yakalandıktan sonra 2014 yılının temmuz ayında başlatılan Koruyucu Hat Operasyonu'nda İsrail askeri kuvvetlerinin Gazze'deki Hamas varlığını hedef göstererek ve 8 bin askerle kara operasyonunu başlatması ve sivil-asker ayrımı gözetmeksizin şiddetli çatışmalara neden olması, taraflar arasındaki normalleşme adımlarını sekteye uğratmıştır (Aisha ve Karabacak, 2020). Ayrıca İsrail'in 2014 yılının sonlarında Mescid-i Aksa'ya gerçekleştirdiği baskında yaklaşık yarım asır sonra Müslümanlara kapatıldığını duyurması, Kudüs'teki tansiyonun yükselmesine ve Türkiye'nin tepki göstermesine neden olmuştur (Sariaslan, 2019).

Bu gelişmelerin ardından, 26 Haziran 2016 tarihinde taraflar arasında ilişkilerin normale dönmesi için bir mutabakata varıldığı bildirilmiştir. Mutabakat kapsamında, İsrail'in Mavi Marmara baskını nedeniyle Türkiye'ye ödeyeceği tazminatın yanı sıra büyükelçiliklerin yeniden açılması ve Türkiye'nin Gazze'ye gerçekleştirebileceği faaliyetler belirlenmiştir. Bu çerçevede, Gazze'nin yeniden inşası ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için Türkiye'ye birtakım ayrıcalıklar sunulmuş ve böylece Gazze'ye insani yardımda bulunmak için somut adımlar atma imkânı sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2022; Ulutaş, 2016).³

Mutakabat sonrasında taraflar arasındaki ilişkiler normalleşse de 2017 yılının Aralık ayında dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ve ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması kararıyla birlikte tekrar hassas bir döneme girmiştir. Bu kararın ardından İsrail kuvvetleri, Nekbe'nin 70. yıl dönümü nedeniyle düzenlenen "Büyük Dönüş Yürüyüşü"nde Filistinlilere orantısız güç kullanmıştır. İsrail askerlerinin bu saldırısında çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Bu hadisenin ardından Türkiye, ilişkilerin mevcut durumunu belirlemek amacıyla İsrail büyükelçisini Ankara'ya çağırarak ve iki ülke arasındaki diplomatik canlılığın seyri değiştirilerek, ilişkiler geçici maslahatgüzarlar vasıtasıyla sürdürülmeye başlanmıştır (BBC, 2022; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2022).

Siyasetin Gölgesinde mi, Ötesinde mi?: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Ekonomik Faydacılık

Devletlerin ve devletler arası ilişkilerin manevra alanlarının yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel boyutlarının da olduğu bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede, ekonomik koşulların devletlerin dış politikasını anlamlandırmada işlevsel bir rol oynadığı ifade edilebilir. Uluslararası sistemin önemli kırılma noktalarından birini temsil eden ve etkin çok taraflı bir yapıya dönüştüren milenyum ve sonrasında, iktisadi yeterliğe sahip olma çabası içerisindeki yükselen güçler literatürünün ortaya çıkması ve yerleşik güçlere karşı uluslararası karar alma mekanizmalarında yer alma isteklerini harekete geçirmesi, ekonomik yeterliliğin devletlerin dış politikasında ne kadar önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir (Kırbaşoğlu ve Tüfekçi, 2020).

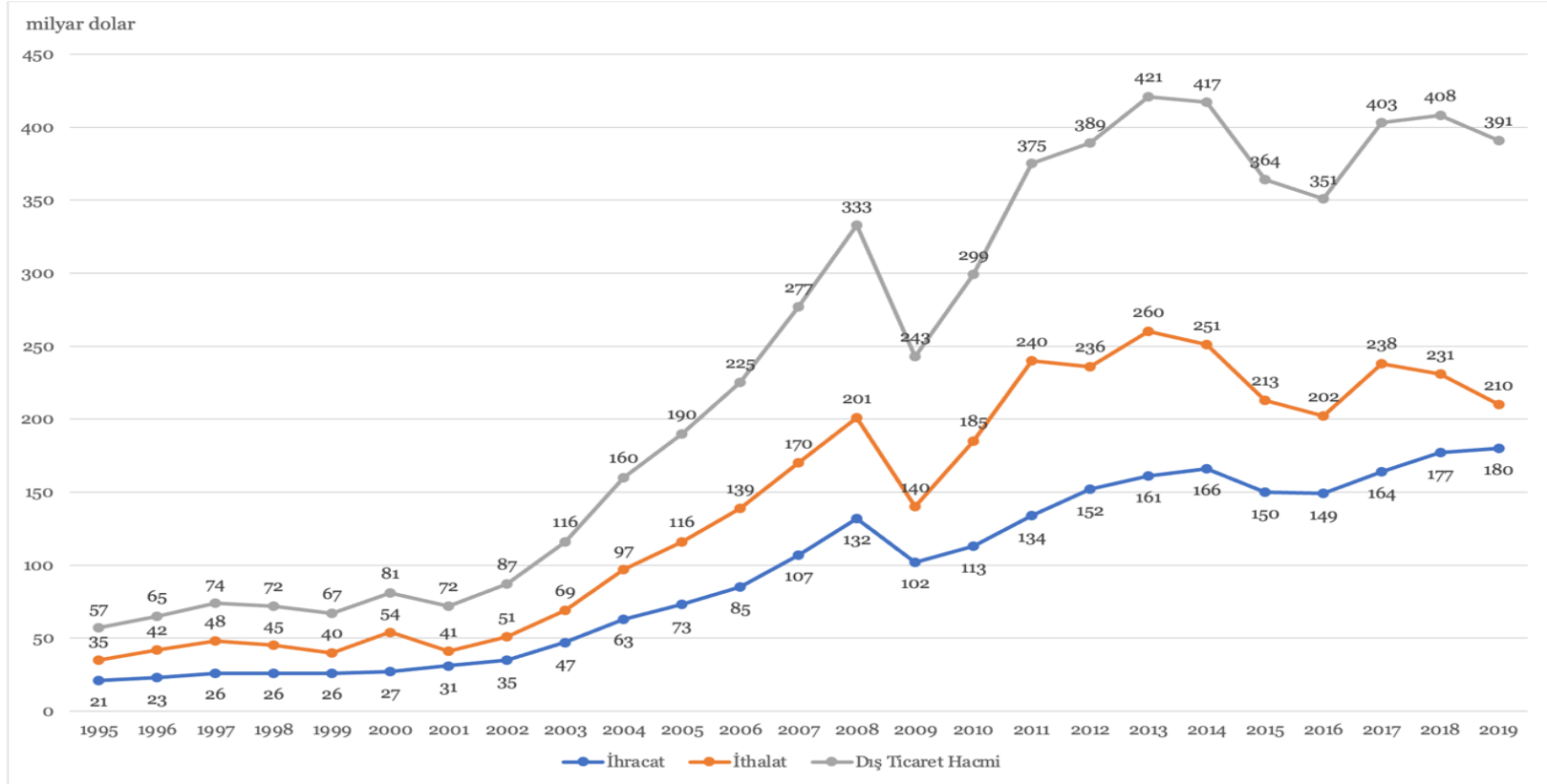
Küresel arenada varlık gösteren devletler, birden çok ekonomik uzantıya sahip olabilmektedir. Bir ülkenin ticaret

veya karşılıklı iş birliği gibi enstrümanlar sayesinde rekabet gücü yüksek bir ekonomik model inşa edebilmesi, biraz önce ifade edilen ekonomik uzantılardan birini temsil etmektedir. Ancak daha önce bahsedildiği üzere bu çalışma daha farklı bir ekonomik uzantıya odaklanmaktadır. Çalışmada, devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde inşa edildiği anlayışından hareket edilmektedir. Ayrıca ekonomik etkileşimlerin ve bütünleşik çıkar ağlarının siyasi krizlerin ötesine geçebilecek bir etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir (Gültekin Punsmann, 2011). Ekonomik faydacılık olarak adlandırılan bu düşünce tarzı, fail, ilke veya teori tarafından sınırlandırılmamakta ve “kimin işine yarayacak?” sorusuna “eylemden etkilenen herkes” cevabını vermektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda ekonomik faydacılığın toplumun her kesimine eşit davranan ve maksimum fayda sağlayan bir sosyal refah ilkesi olduğu ve sosyal gelişim teorisine atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır (Zerbe ve Plotnick, 1988; Moore, 2003).

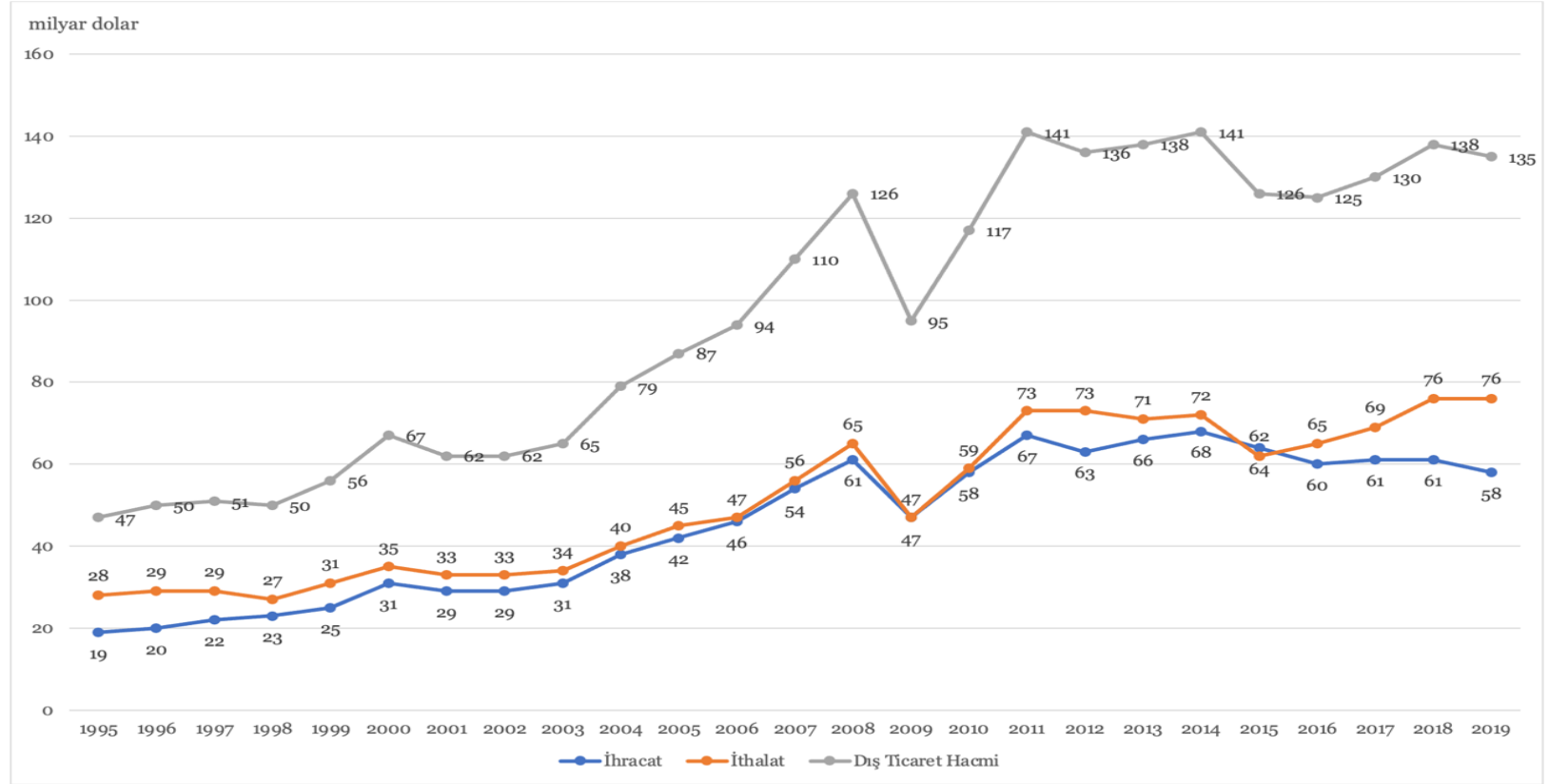
Devletler arası perspektiften bakıldığında ekonomik faydacılık, daha derin entegrasyonu destekleyen aktörlerin, ekonomik açıdan var olan engelleri ortadan kaldırarak, pragmatik eylemler ve somut sonuçlar elde etme arzusunu ifade etmektedir. Ayrıca aktörlerin siyasi ve ideolojik rekabet alanlarının birbirinden etkilenmesine sebep olan ekonomik ve demokratik mantığı önceliklediği belirtilmektedir. Dolayısıyla aktörlerin araç-sonuç ilişkisine odaklanan bu yaklaşım, toplam faydayı maksimize etmesinin yanı sıra ulusal finans ve kalkınma konularını ön plana çıkararak, diğer iç ve dış politika konularını ulusal finans ve kalkınma ile bütünleştiren bir siyasi düşünce akımını temsil etmektedir (Çarkoğlu, 2008).

Ekonomik faydacılığa göre devletlerin uluslararası örgütlere üye olmak ve diplomatik misyon ağlarını genişletmek gibi dış politika alanında almış olduğu kararlar ekonomik gerekçelere dayandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre devletler, üçüncü tarafların lehine olacak siyasi, askeri ve ideolojik hamlelerden kaçınmayı ve yerleşik güçlerle, özellikle hegemonik güçlerle doğrudan karşı karşıya gelmemeyi tercih etmektedir (Austers, 2016). Biraz önce ifade edilenler doğrultusunda, Türkiye ile İsrail arasında 23 Şubat ve 23 Aralık 1996 tarihlerinde imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması ve Serbest Ticaret Anlaşması ile, iktisadi açıdan değişim sinyalleri verilmiş ve siyasi buhranların ve ideolojik rekabetlerin iktisadi gelişmelere engel olmaması amaçlanmıştır. Karar alıcıların stratejik iş birliği mekanizmalarını kurmakla yetinmeyip, iktisadi ihtiyaçlarına ve reel politikalarına göre hareket ettiklerinin göstergesi olduğu düşünülen bu anlaşmalar, Türkiye’yi İsrail’in en önemli ticaret ortaklarından biri haline

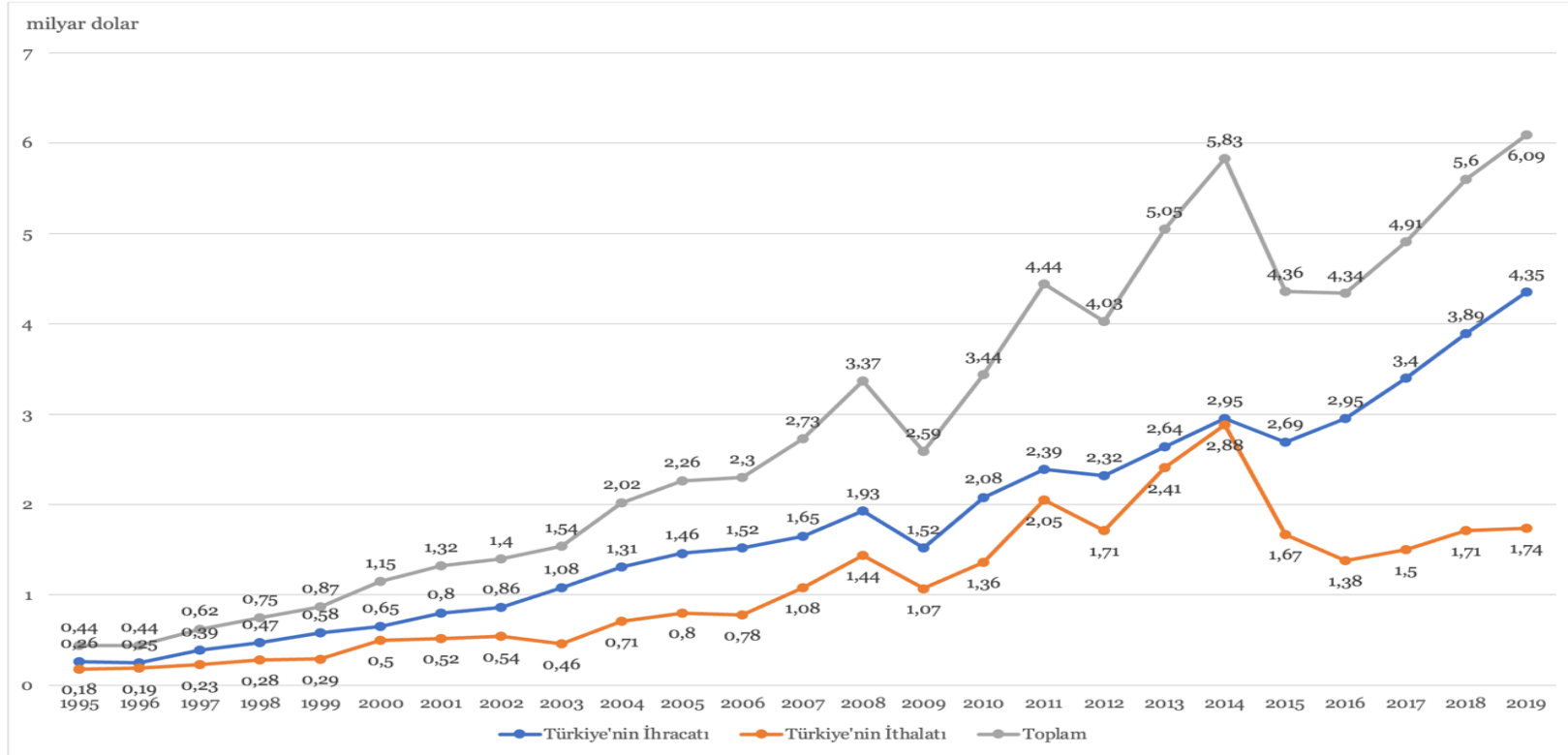
gelmesine ve Ürdün ve Filistin pazarlarına girmesine destek olmuştur (Sarıaslan, 2019).

Grafik 1: 1995-2019 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Official Website of International Monetary Fund, 2022; Official Website of World Trade Organization, 2022.)

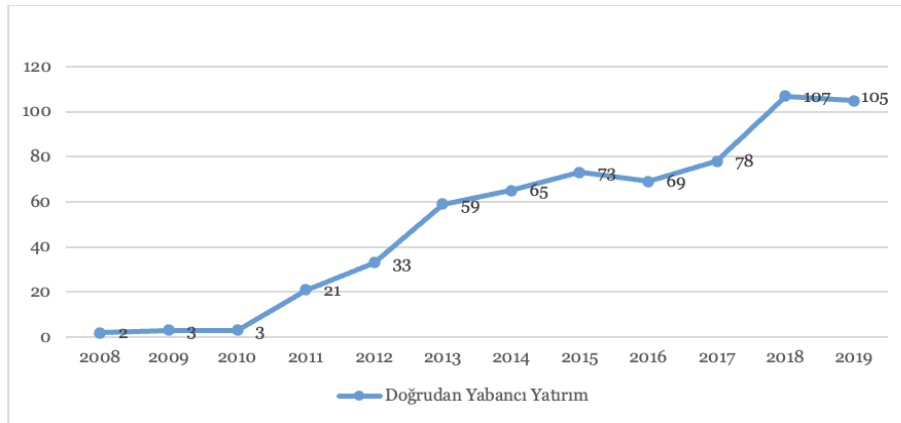

Grafik 2: 1995-2019 Yılları Arasında İsrail'in Dış Ticaret Verileri (Official Website of International Monetary Fund, 2022; Official Website of World Trade Organization, 2022).

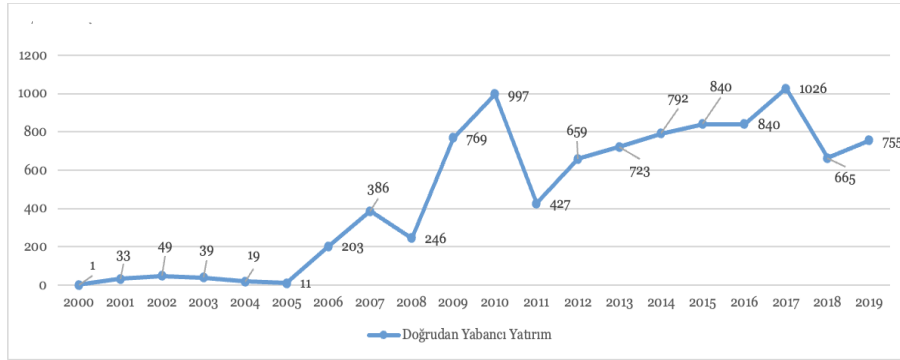
Grafik 3: 1995-2019 Yılları Arasında Türkiye ile İsrail Arasındaki Ticaret Hacmi (Official Website of International Monetary Fund, 2022; Official Website of World Trade Organization, 2022).

Türkiye ile İsrail'in dış ticaret rakamlarını ve birbirleriyle gerçekleştirdikleri ticaretin verilerini içeren grafikler incelendiğinde, anlaşmaların imzalanmasının ardından iktisadi olarak olumlu bir havanın yakalandığı anlaşılmıştır. Özellikle 1995 ile 1997 yılı karşılaştırıldığında, taraflar arasındaki dış ticaret hacminin yaklaşık olarak yüzde kırk oranında arttığı; 1995 ile 1999 yılı karşılaştırıldığında ise yaklaşık olarak yüzde iki yüz oranında arttığı; 2000-2016 yılları arasında da yaklaşık olarak yüzde dört yüz oranında artarak, 4 milyar doların üzerinde dış ticaret hacminin yakalandığı gözlemlenmiş ve böylece anlaşma öncesi ve sonrasındaki durumun ciddiyeti ortaya konulmuştur. Ayrıca grafiklerde, küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılı sonrasında ve krizin panoraması olduğu iddia edilen (Akçay, 2015) 2015 yılı haricinde, dış ticaret hacimlerinde sürekli bir artış yaşandığı görülmüştür. Örneğin, grafiklerden 2011 ile 2013 yıllarında taraflar arasındaki ticaretin 1 milyar dolardan fazla gelişme kaydettiğinin seçilmesi, biraz önce ifade edilen artışın varlığını gözler önüne sermektedir. Bu analizler ışığında, Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi ilişkilerin ideolojik ve diğer meydan okumalar sonucunda zaman zaman aksamasına rağmen iktisadi münasebetlerin anlaşmalar sayesinde bu gerginlikten etkilenmesi önlenmiştir. Söz konusu anlaşmalar ile her iki ülkenin ticaret hacmi 1995-2019 döneminde yaklaşık 17 kat artış göstermiştir. Dolayısıyla devletlerin siyasi çıkarlarındaki geçici uyuşmazlıklara karşın, ekonomik faydacılık anlayışının öngördüğü gibi derinleşen ekonomik etkileşimi Türkiye ve İsrail arasındaki iktisadi bağları güçlendirmiştir.

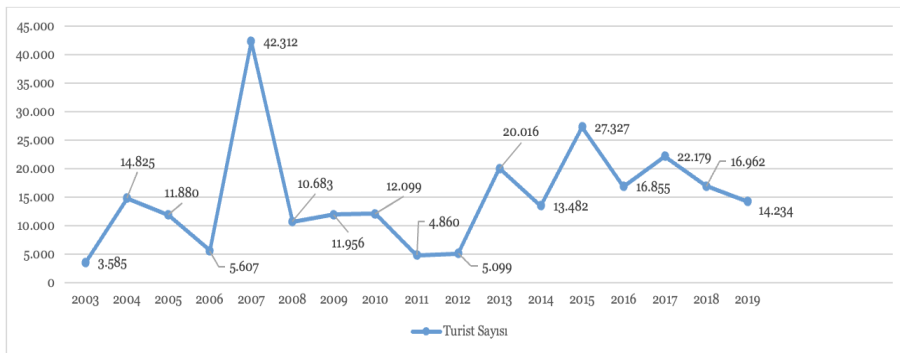
Tablo 1: Türkiye'den İsrail'e Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Miktarı (milyon dolar) (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi, 2023).

Dış ticaret hacimlerine ek olarak, tarafların DYY miktarları incelendiğinde 2008-2019 yılları arasında Türkiye'den İsrail'e yapılan toplam DYY miktarının yıllar itibarıyla önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Özellikle artış eğiliminin belirginleştiği son 3 yılda genişlemenin 100 milyon dolar civarında seyrettiği söylenebilir. Dolayısıyla söz konusu dönem aralığında belirgin bir atılımın yaşandığı ve DYY miktarının her yıl artış gösterdiği ortaya konulmuştur.

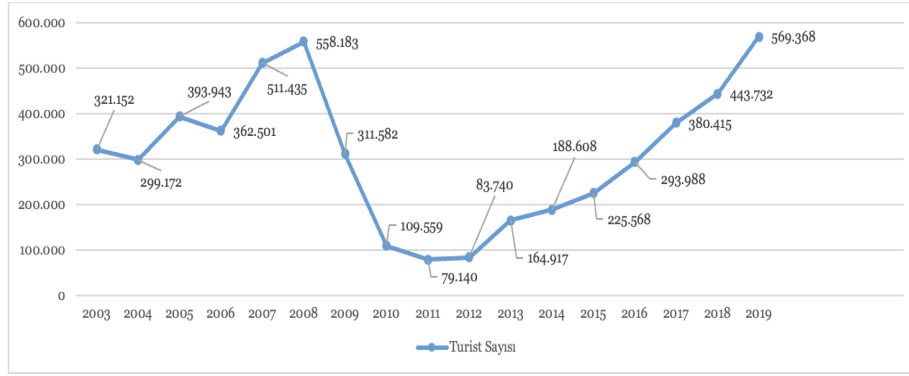

Tablo 2: İsrail'den Türkiye'ye Yapılan DYY Miktarı (milyon dolar) (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi, 2023).

2000-2019 yılları arasında İsrail'den Türkiye'ye yapılan DYY miktarları incelendiğinde ise DYY'nin 2000'lerin başında düşük seyrettiği ancak 2001'den itibaren önemli ölçüde arttığı, 2006'da ise rekor kırarak 203 milyon dolara, 2007'de 386 milyon dolara çıktığı, sonraki yıllarda da 650 milyon doların üzerinde seyrettiği görülmüştür. Her iki tablodan elde edilen bulgular dahilinde, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin özellikle 2000'li yıllardan itibaren belirgin bir atılım gösterdiği, ticari ve yatırımsal iş birliğinin geliştiği ve ekonomik faydacılığın devletler arası münasebetlerde daha belirleyici hale geldiği anlaşılmıştır.

Tablo 3: Türkiye'den İsrail'e Giden Türk Vatandaşlarının Sayısı (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Resmi İnternet Sitesi, 2023).

Tablo 4: İsrail'den Türkiye'ye Giden İsrail Vatandaşlarının Sayısı (Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2023).

İki ülke arasındaki turizm hareketliliği incelendiğinde, İsrail'den Türkiye'ye yönelik turist akışının genellikle yıllık bazda artış gösterdiği, buna karşın Türkiye'den İsrail'e yönelik turist akışının dalgalanmalar sergilediği gözlemlenmiştir. Bu durumun temel sebebi, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin seyri olarak değerlendirilebilir. Örneğin, 2007 sonrasında Türkiye'den İsrail'e yönelik turist sayısındaki ani artış, iki ülke arasındaki diplomatik yakınlaşmanın bir sonucu olarak yorumlanabilirken; 2010'da yaşanan Mavi Marmara krizi sonrasındaki ani düşüş, taraflar arasındaki gerginliğin bir yansıması olarak görülebilir. Bu gözlemlerden hareketle, turizm akışlarının uzun vadede sistemik faktörlerden daha fazla etkilendiği, ancak siyasetin iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler üzerindeki etkisinin daha kısa vadeli olduğu sonucuna varılabilir.

Ekonomik Gelişmeler Üzerine Genel Değerlendirme

Grafik ve tablolar siyasi gelişmelerle bir arada ve daha detaylı incelendiğinde, özellikle Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'in 2004 yılında öldürülmesi üzerine Türk politika yapımcılarının bunu bir terör saldırısı olarak değerlendirmesi ve 2006 yılında Filistin'de gerçekleşen genel seçim sonucunda iktidara gelen Hamas liderinin Türkiye'ye davet edilmesi dahi turizm ve DYY akışlarını olumsuz yönde etkilemediğini göstermiştir. Örneğin Tablo 3'e göre Hamas liderinin öldürülmesinden sonra yaşanan gelişmelere rağmen, 2004'te Türkiye'den İsrail'e giden turist sayısı 14.825 olarak önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca Tablo 4'e göre DYY akışları da aynı dönemde istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Grafikler incelendiğinde ise 2000-2008 yılları arasındaki tüm siyasi krizlere rağmen, Türkiye ve İsrail arasındaki ithalat ve ihracat miktarlarının her dönem sürekli artış eğilimi göstererek, ticaret hacminin 18 milyar doların

üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak sadece 2003 ve 2006 yıllarında Türkiye'nin İsrail'den yaptığı ithalatta sırasıyla yüzde on yedilik ve yüzde üçlük bir düşüşün yaşandığı gözlemlenmiştir. Ardından, 2008 yılında tüm dünyayı etkisine alan ekonomik kriz taraflar arasındaki iktisadi münasebetleri olumsuz bir şekilde etkilemiş olmasına rağmen ne İsrail'in Gazze'ye yönelik başlattığı Dökme Kurşun Operasyonu ve Davos Zirvesi'nde yaşananlar ne de Alçak Koltuk Krizi ve Mavi Marmara baskını bile anlaşmaların iptalini ya da malların boykotunu kamuoyunun gündemine getirmemiştir.

Bu gelişmeler çerçevesinde, sonraki dönemlerde de iktisadi açılardan ciddi bir olumsuzluk yaşanmamış ve ticaret hacminde 2010'dan 2012'ye kadar artışın yaşandığı; 2013 yılında ise yaklaşık olarak yüzde onluk bir düşüşün kaydedildiği ancak taraflar arasındaki telefon diplomasisinin de etkisiyle bir önceki yılın düşüş miktarının iki katından daha fazla bir artışın deneyimlendiği; grafiklerde değerlendirmeye alınan ilk on beş yıldaki ticaret hacminin, 2010 ile 2015 yılları arasında yapılan ticaretle eş değerde olduğu gözlemlenmiştir. 2016 yılında ise Türkiye'nin İsrail'den yaptığı ithalatın önceki iki yıla göre düşük kalmasına rağmen ihracatının ilgili dönemin rekorunu kırdığı analiz edilmiştir. Taraflar arasındaki münasebetlerin geçici maslahatgüzarlar tarafından yürütüldüğü bir dönem aralığı olan 2016-2019 arasında ise hem Türkiye'nin hem de İsrail'in dış ticaret hacimlerindeki düşüslere rağmen birbirleriyle gerçekleştirdikleri ticaretin sürekli olarak değer kazandığı; hatta, 2019 yılında bir önceki yıla kıyasla yaklaşık olarak 500 milyon doların üzerinde bir genişlemeyle tüm zamanların rekorunu kırarak, 6 milyar doların üzerinde ticaret hacminin yakalandığı; Tablo 3 ve 4'e göre aynı dönemde turizm akışlarında da belirli dalgalanmalar olsa da genel olarak artış eğilimi korunduğu analiz edilmiştir. Grafik ve tablolardan elde edilen bilgiler ışığında, taraflar arasında yaşanan krizlerin iktisadi münasebetlere tamamen zarar vermediği ve krizlerin yaşanmadığı dönemler ve bazı istisnalar saklı kalmak kaydıyla her yıl bir önceki yıla kıyasla artış trendini sürdürdüğü anlaşılmıştır. Böylece taraflar arasında araç-sonuç ilişkisi çerçevesinde ulusal finans ve kalkınma konularını ön plana çıkaran ekonomik faydacılığın hâkim olduğu, siyasi ve ideolojik rekabet alanlarının ve iç ve dış politika konularının ekonomik ve demokratik aklın önüne geçemediği tetkik edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, 1995-2019 yıllarında Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler ekonomik faydacılık kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Nicel verilerle desteklenen analizler sonucunda,

taraflar arasındaki dış ticaret hacmi, DYY akışları ve turizm hareketliliğinin siyasi gerilimlere rağmen büyük ölçüde her yıl artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren bu artışın hız kazandığı analiz edilmiştir. Buna mukabil, turizm verilerinde kısa dönemli dalgalanmalar izlense de genel eğilim olumlu yönde seyretmiştir. Bu bulgular, Mill’in devletlerin ekonomik çıkarlarını ön planda tutması gerektiğine ilişkin iddiasını destekler nitelikte olmuştur. Sonuç olarak, çalışma kapsamında incelenen dönemde iki ülke arasında derinleşen ekonomik bağların, siyasi gerilimleri aşma kapasitesine sahip olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın teorik alt yapısını oluşturan ekonomik faydacılık anlayışı da bu bulgularla örtüşmüştür. Dolayısıyla çalışma, ekonomik faydacılığın devletler arası ekonomik ilişkileri yönlendirmede etkili olduğu ve siyasi gerilimlere rağmen ekonomik iş birliğini derinleştiği tespitini ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Aisha, N. ve Karabacak, S. (2020). Gazze, İsrail’in 2014’teki saldırısının üzerinden 6 yıl geçmesine rağmen yaralarını saramadı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazze-israilin-2014teki-saldirisinin-uzerinden-6-yil-gecmesine-ragmen-yaralarini-saramadi/1903669>.
- Akçay, Ü. (2015). Küresel Krizin 2015 manzarası ve Türkiye ekonomisi. Erişim: <https://tr.boell.org/tr/2015/03/24/kuresel-krizin-2015-manzarasi-ve-turkiye-ekonomisi>.
- Aksar, Y. (2012). Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve uluslararası hukuk. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 23-40.
- Altunışık, M. B. (2009). Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East. *New York Perspectives on Türkiye*, 40, 171-194.
- Anadolu Ajansı. (2016a). Türkiye-İsrail anlaşması TBMM’de kabul edildi. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turkiye-israil-anlasmasi-tbmmde-kabul-edildi/631837>.
- Anadolu Ajansı. (2016b). “İyilik gemisi”nden 50 tırlık yardım daha Gazze’ye ulaştı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iyilik-gemisinden-50-tirlik-yardim-daha-gazze-ulafti/603784>.
- Austers, A. (2016). Latvia’s economic pragmatism–business above all else. D. Potjomkina vd. (Ed.), *The centenary of Latvia’s foreign affairs ideas and personalities*. Vilnius: Latvian Institute of International Affairs.

- BBC. (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye’den özür diledi. Erişim: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur.
- BBC. (2022). Türkiye-İsrail ilişkileri: “One minute” krizinden bugüne. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60679436>.
- Bishku, M. B. (2006). How has Türkiye viewed Israel? *Israel Affairs*, 12(1), 177-194.
- Cumhuriyet. (2010). İsrail’den Türkiye’ye “Kurtlar Vadisi” uyarısı. Erişim: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/112096/israil_den_Turkiye_ye_Kurtlar_Vadisi_uyarisi.html.
- Çarkoğlu, A. (2008). Ideology or economic pragmatism?: Profiling Turkish voters in 2007. *Turkish Studies*, 9(2), 317-344.
- Çelikkol, O. (2014). One minute’den Mavi Marmara’ya Türkiye-İsrail çatışması. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çiçek, C. (2008). Arap Baharı sonrası İsrail dış politikası. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Dalar, M. (2011). Gazze Sorunu: İsrail ablukası, uluslararası hukuk, Palmer Raporu ve Türkiye’nin yaklaşımı. ORSAM, Rapor No: 71.
- Drakopoulos, S. A. (2023). Value Judgements, Positivism and Utility Comparisons in Economics. *J Bus Ethics*.
- Eggleston, B. (2012). Utilitarianism. R. Chadwick (Ed.), *Encyclopedia of applied ethics*. Cambridge: Academic Press.
- Gruen, G. E. (1995). Dynamic progress in Turkish-Israeli. *Israel Affairs*, 1(4), 40-70.
- Gültekin Punsman, B. (2011). Türkiye-İsrail: Ekonomi ve siyasetin ayrışmasına doğru. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu.
- Hürriyet. (2009). Benim için Davos bitti. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/benim-icin-davos-bitti-10886978>.
- İnat, K. ve Telci, İ. N. (2011). Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye politikası 2010. B. Duran vd. (Ed.), *Türk dış politikası yıllığı 2010*. Ankara: SETA Yayınları.
- Katman, F. (2014). 2006 seçimleriyle Hamas’ın Filistin içinde değişen rolü. *Güvenlik Stratejileri*, 28, 127-156.
- Kaya, E. (2010). Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni dönem. *Bilge Strateji*, 2(2), 93-114.
- Kaya, Y. Ç., ve Aras, F. Ç. (2023). İsrail’in Kudüs politikasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları ekseninde değerlendirilmesi, Beyşehir Selçuklu 1th International

- Conference on Humanity and Social Sciences, Konya, Türkiye, 27-29 Ekim 2023, 443-448.
- Kırbaşoğlu, F. (2019). Avrupa Birliği'nin yükselen güçlere yönelik politikası: Türkiye örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye.
- Kırbaşoğlu, F. ve Tüfekçi, Ö. (2020). Avrupa Birliği'nin yükselen güçler politikası: BRICS ve MIKTA ülkelerinin meydan okumaları. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 39-70.
- Mearsheimer, J. J. ve Walt, S. M. (2017). *The Israel lobby and US foreign policy*. London: Penguin Books.
- Mill, J. S. (1906). *Utilitarianism*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mill, J. S. (2004). *Principles of political economy: with some of their applications to social philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Moore, A. D. (2003). Intellectual property: theory, privilege, and pragmatism. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 16(2), 191-216.
- Official Website of International Monetary Fund. (2022). World Economic Outlook database. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/index.aspx>.
- Official Website of Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2022). Türkiye's political relations with the State of Palestine. Erişim: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa.
- Official Website of World Trade Organization. (2022). World trade statistical review. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts17_toc_e.htm.
- Oran, B. (1996). Türk dış politikası: temel ilkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki durumu üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 353-370.
- Özcan, G. (2010). Aynalar galerisi: Türkiye-İsrail ilişkilerinde yansımalar, yanılısamalar ve gerçekler. *Ortadoğu Analiz*, 2(18), 36-44.
- Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-İsrail ilişkilerinde değişmeyen dinamik: ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1065-1102.
- Sırım, V. (2019). Türkiye-Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde Filistin meselesinin yeri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 355-374.

- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2022). Türkiye-İsrail siyasi ilişkileri. Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. (2023). Sınır giriş-çıkış istatistikleri. Erişim: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Resmi İnternet Sitesi. (2023). Karşılaştırmalı ülke istatistikleri. Erişim: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Resmi İnternet Sitesi. (2019). Ankara Forumu. Erişim: <https://www.tepav.org.tr/tr/calismalarimiz/s/239>.
- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Resmi İnternet Sitesi. (2023). Yurt dışına giden vatandaş sayıları ve gidilen ülkeler. Erişim: <https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri/yurt-disina-giden-vatandas-sayilari-ve-gidilen-ulkeler>.
- Tüysüzoğlu, G. (2014). Milenyum sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerinin değişen görünümü. *Akademik Ortadoğu*, 3(3), 139-160.
- Ulutaş, U. (2016). Diplomatik normalleşme-Türkiye-İsrail ilişkilerini neler bekliyor?. SETA, Analiz No: 167.
- Uzer, U. (2011). Türkiye İsrail ilişkilerinde bunalım. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 137-168.
- Yeni Şafak. (2009). Erdoğan: Olmert beni sırtımdan hancerledi. Erişim: <https://www.yenisafak.com/dunya/erdogan-olmert-beni-sirtimdan-hancerledi-168984>.
- Zerbe, R. O. ve Plotnick, R. D. (1988). Rawlsian difference principles and economic utilitarianism. *Social Justice Research*, 2(3), 207-222.

Extended Abstract

The Palestine Problem arose when Arabs and Jews wanted to take control of the Palestinian territory. The Arab population, the majority in the Palestine territory before the establishment of Israel, lost its density due to land sales and the Arab-Israeli Wars. In addition, the British lost control of Palestine and left the territory. After Britain left the region, the state of Israel was established, and the First Arab-Israeli War began. After the First Arab-Israeli War, the Suez Crisis, the Six Days War and the Yom Kippur War occurred. Arab states were defeated in the wars. As a result of these wars, peace negotiations were started in 1978. The peace talks were followed by negotiations in 1991, 1993, 1995, 1998 and 2000. However, positive results were not

obtained from the negotiations. As a result of these developments, the first crisis between Türkiye and Israel was the invasion of Iraq. Then, when Hamas was invited to Türkiye after winning the elections in 2006, and the Golan Heights problem was about to be resolved under the mediation of Türkiye, Israel's operation in Gaza in 2008 created another crisis in relations. Especially the Davos Summit and the Low Chair Crisis after the operation, which challenged the relations between Türkiye and Israel. After the Low Chair Crisis, relations became even more strained when Israeli military forces attacked the Mavi Marmara ship carrying humanitarian aid from Türkiye to Gaza. In addition, Israel carried out Operation Protective Edge in 2014, also known as the 2014 Gaza War, and announced that it closed the Al-Aqsa Mosque to Muslims. In the face of this situation, relations between Türkiye and Israel were adversely affected.

Despite the negativities between Türkiye and Israel, there was no suspension of trade thanks to the nature of economic pragmatism. This situation reflects an inter-state perspective. This situation also reflects a view that emphasises national financial markets and puts domestic and foreign policy issues in the background. Thus, the trade agreements signed between Türkiye and Israel made these states partners. The trade between Türkiye and Israel is explained through graphs. When the graphs are examined, it is understood that the trade between Türkiye and Israel is constantly developing. It has been observed that the volume of foreign trade showed a continuous upward trend between 2000 and 2019. Therefore, the political relations between Türkiye and Israel, which took a negative turn due to the Palestine Problem, could not prevent trade thanks to the nature of economic pragmatism. From this point of view, it has been determined that economic pragmatism limits the fields of domestic and foreign policy and ideological and political competition. In addition, it has been understood that economic pragmatism prioritises democratic and economic reforms.

¹ Gazze'ye yardım filosu sekiz gemiden meydana gelmiştir. Filoya otuz altı ülkeden yedi yüzden fazla gönüllü katılım göstermiş ve on bin tonun üzerinde insani yardım malzemesi taşınmıştır.

² Taraflar arasında tazminata ilişkin kanun tasarısı, 28 Haziran 2016 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda ve İsrail Güvenlik Kabinesi'nde kabul edilmiştir. Anlaşma kapsamında İsrail devletinin Mavi Marmara saldırısında yakınlarını kaybeden ailelere tazminat olarak defaten 20 milyon dolar ödeme yapacağı kararlaştırılmıştır (Ulutaş, 2016; Anadolu Ajansı, 2016a).

³ Taraflar arasında varılan mutabakat sonrasında ilk olarak Mersin Limanı'ndan Aşdod Limanı'na doğru hareket eden Lady Leyla isimli insani

yardım gemisi aracılığıyla iki bin tonluk yardım malzemesi Gazze'ye ulaştırılmıştır (Anadolu Ajansı, 2016b).